



GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>



Araştırma Makalesi • Research Article

Sekülerleşme Teorileri Perspektifinden Türkiye’de Dindarlık

Religiosity in Turkey from the Perspective of Secularization Theories

Erol ERKAN^{a*}

^a Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Gaziantep / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-0641-0137

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 5 Temmuz 2021

Kabul tarihi: 27 Ekim 2021

Anahtar Kelimeler:

Sekülerleşme,
Dini hayat,
Tüketim

ARTICLE INFO

Article History:

Received July 5, 2021

Accepted October 27, 2021

Keywords:

Secularization,
Religious life,
Consumption

ÖZ

Bu makalede sekülerleşme ve din ilişkisi sekülerleşme teorileri çerçevesinde konu edinilmektedir. Çalışmada “Türkiye’de ne tür bir sekülerleşmenin gerçekleştiği?” sorusuna cevap aranmaktadır. Din ve seküler yaşam arasındaki ilişkiyi nitel verilerden yararlanılarak ortaya koymak araştırmanın amacını teşkil etmektedir. Dinî ve seküler yaşamın birlikteliği iddiasını dillendiren bu makalenin günümüzde dindarlık ile ilgili yapılan tartışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Araştırmada meta-analiz yöntemi tercih edilmiştir. 2000 yılından günümüze kadar nitel yöntemle gerçekleştirilmiş, sekülerleşme ve din temalı doktora ve yüksek lisans tezleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu kapsamda 40 civarında lisansüstü tez incelenmiş ve bu tezlerin bir kısmından gerekli veriler elde edilmiştir. Veriler toplanırken cinsiyet, bölge, yaş vs. sınırlamalara gidilmemiştir.

ABSTRACT

In this article, the relationship between secularization and religion is discussed within the framework of secularization theories. The study searches an answer to the question of, “What kind of secularization has taken place in Turkey?”. The aim of the research is to reveal the relationship between religion and secular life by using qualitative data. The article, which expresses the claim of the coexistence of religious and secular life, is believed to contribute to the discussions about religiosity today.

The meta-analysis method was followed in the study. Since 2000, PhD and master’s theses with the theme of secularization and religion, which have been made with qualitative methods, constitute the universe of the research. In total, around 40 postgraduate theses were examined and necessary data were obtained from some of these theses. Restrictions such as region, age and gender are not taken into account while collecting the data.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: erkanerol27@hotmail.com

EXTENDED ABSTRACT

The discussions about the place and importance of religion in society continue incessantly. It is known that religion has lost its former power in society and the dominance of institutional religion has weakened due to modernization in the West. The claim that a similar situation will occur in other modernizing societies has been expressed by some sociologists for many years. In this context, the place of religion in Turkish society and its position in the future is discussed in this study. The concept of secularization was generally used by sociologists to indicate the processes in which religion lost its power in different layers of society, positivist and rationalist thought replaced theology, and earthly goals became determinant in individual and social life. Various theories have been put forward in the context of secularization over time. Of course, the answer to the question of what is and what will be the place of religion in social life is closely related to the meanings attributed to concepts such as religion, religiosity, secularization, the perspective on the issue and the tools used for determining religious life.

In this article, the relationship between secularization and religion is discussed within the framework of secularization theories. The study searches an answer to the question of, "What kind of secularization has taken place in Turkey?". The aim of the research is to reveal the relationship between religion and secular life by using qualitative data. The article, which expresses the claim of the coexistence of religious and secular life, is believed to contribute to the discussions about religiosity today.

The meta-analysis method was followed in the study. Since 2000, PhD and master's theses with the theme of secularization and religion, which have been made with qualitative methods, constitute the universe of the research. In total, around 40 postgraduate theses were examined and necessary data were obtained from some of these theses. Restrictions such as region, age and gender are not taken into account while collecting the data.

Religion and secularism mutually affect each other in every field and everywhere and each is included in the field of the other. The two life forms are not separated from each other with sharp lines, on the contrary, they are synthesized. Both worldviews are widespread in many dimensions of social life. Religion and the sacred have long exceeded the boundary of the temple. We can encounter religious symbols in modern secular businesses or religious messages in a modern song we listen to or a movie we watch. Programs shaped by the influence of tradition and religion could be found on television. In fact, religious elements directly meet the audience in secular forms. Therefore, the religious and secular worlds coexist.

It can be stated that the authority of religious institutions has weakened due to modernization. However, religion is spreading with a new form and function in many fields from literature to art, from cinema to music. In other words, religion continues to exist by spreading across the cultural fabric. In this respect, it would be more accurate to state that religion has changed focus rather than losing power. By using popular culture forms, religion gains a new appearance in line with the expectations of modern people and tries to reach the modern audience in this way. To the extent that the determining power of religious institutions on culture weakens, the interest of man in the "sacred" is tried to be satisfied within the secular elements. For this reason, the interest in the secular elements in which the "sacred" takes place is increasing. Society is sanctified from within, if not from above.

The issue of consumption is also remarkable in the relationship between secularization and religion. Because consumption is related to thought and belief beyond economic activity. According to Mike Featherstone, the expression 'lifestyle' today evokes individualization in consumer culture. Because, while in the past, people's consumption preferences and actions, decisions about their body were largely shaped by the social group in which the person belongs, today the individual does not limit himself to the lifestyle of any group. In the postmodern period, the lifestyles of social classes have mixed with each other, social hierarchy has weakened, and transitivity has increased. With the mixing of the lifestyles of people in different reference groups, people with contradictory attitudes and behaviors have begun to be seen. One can observe people who have a secular lifestyle in appearance, but perform their prayers regularly and, act religiously, whereas people who appear to be religious but act in a manner similar to the attitudes and behaviors of those who can be called secular.

Secularization has not been occurring independently of the cultures and beliefs of the societies. Therefore, it would be a more accurate assessment to talk about different types of secularization instead of a single form of secularization. The form of secularization experienced by the West seems to be insufficient to analyze the relationship between religion and secularization in non-Western societies. Contrary to expectations and claims, the transitivity between religion and secularism has been visible in many areas.

New frames of meaning are always needed to comprehend the ever-changing social world. The situation that emerges in the relationship between religion and secularism has been showing the necessity of a new approach that is more encompassing and includes both lifestyles in explaining the secularization experiences of societies. It is observed that religious and secular lifestyles are interconnected both in the individual and in various layers of society and in many dimensions, and individual and social life does not have a single color and a single appearance. The boundaries between religious and secular lifestyles have been fading instead of excluding each other.

The weakening of the individual's belonging, exceeding the limits of the social environment in which they live, and the relationship established with more than one reference group affect the formation of identity and the disintegration of social hierarchies between lifestyles which is reflected in religious life and causes a transitive and intricate religiosity. Religious and secular life forms exist in individuals and in different groups depending on place and time and also outside of its traditional forms and fields it continues its existence with a new look and synthesis.

Giriş

Dinin toplumdaki yeri ve önemi ile ilgili tartışmalar aralıksız devam etmektedir. Avrupa’da modernleşmeye bağlı olarak dinin toplumdaki eski gücünü yitirdiği, kurumsal dinin egemenliğinin zayıfladığı bilinmektedir. Benzer bir durumun modernleşen diğer toplumlarda da yaşanacağı iddiası uzun yıllardır kimi sosyologlar tarafından dile getirilmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de de dinin toplumdaki yeri ve gelecekte toplumda nasıl bir konumda olacağı hususu tartışılmaktadır.

Sekülerleşme kavramı genelde sosyologlar tarafından dinin toplumun değişik katmanlarında gücünü yitirdiği, pozitivist ve rasyonalist düşüncenin teolojinin yerini aldığı, dünyevi gayelerin birey ve toplum yaşamında belirleyici olduğu süreçleri belirtmek üzere kullanıldı. Zamanla sekülerleşme bağlamında çeşitli teoriler ortaya konuldu. Elbette ki dinin toplumsal yaşamdaki yerinin ne olduğu ve olacağı sorusunun cevabı, din, dindarlık, sekülerleşme gibi kavramlara yüklenen anlamlar, meseleye bakış açısı ve dinî hayatın tespitine yönelik araçlarla yakından irtibatlıdır.

Bu makalede sekülerleşme ve din ilişkisi, sekülerleşme teorileri çerçevesinde konu edinilmektedir. Çalışmada “Türkiye’de ne tür bir sekülerleşmenin gerçekleştiği” sorusuna cevap aranmaktadır. Din ve seküler yaşam arasındaki ilişkiyi nitel verilerden yararlanılarak ortaya koymak araştırmanın amacını teşkil etmektedir. Dinî ve seküler yaşamın birlikteliği iddiasını dillendiren bu makalenin günümüzde dindarlık ile ilgili yapılan tartışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Çalışmada meta-analiz metodu takip edilmiştir. 2000 yılından itibaren nitel yöntemle yapılmış, sekülerleşme ve din temalı doktora ve yüksek lisans tezleri araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Toplamda 40 civarında lisansüstü tez incelenmiş ve bu tezlerin bir kısmından araştırmaya veri sağlamak üzere yararlanılmıştır. Veriler toplanırken bölge, yaş, cinsiyet gibi sınırlamalar dikkate alınmamıştır.

Kavramsal Çerçeve

Sekülerleşme Nedir?

Sekülerleşme kavramı dinin, kamusal alan üzerindeki kurumsal egemenliğinin zayıflaması, sadece kendi müntesipleri üzerinde hâkimiyet kurabileceği daha özel ve dar bir alana çekilmesi, devletin veya toplumun diğer kesimleri üzerindeki kontrolünü yitirmesi anlamına gelmektedir. Sekülerleşme ilk kez kilisenin sahibi olduğu gayr-i menkullerin kilisenin elinden alınması anlamında kullanıldı. Zaman içerisinde sekülerleşme kavramı ile dinin siyasi hayat ve sanat üzerindeki nüfuzunu yitirmesi kastedildi. Buna göre devlet de sanat da dinî alanın dışına çıkartılacak ve bunlar dinî, ahlaki normlar yerine kendi kurallarına göre hareket edecekti (Bell, 2014, s. 232).

Sekülerleşme, özellikle modern sanayi toplumlarında dinî inançların, ritüellerin ve kurumların toplumsal önemlerini kaybettikleri bir süreçtir. Dinin güç kaybetmesi, dinî törenlere katılanların sayısı, inanca bağlılık, aidat, üyelik ve saygı çerçevesindeki örgütlü dinî oluşumlara destek ve bayramlar gibi dinî etkinliklerin toplumsal yaşamdaki önemleri ile anlaşılabilir. Söz konusu ölçütlerden hareketle, modern sanayi toplumların yirminci yüzyılda bir sekülerleşme aşamasından geçtiği öne sürülmüştür (Marshall, 1999, s. 646, 647).

Modern dönem, bireyci yapısı ve çoğulcu ortamı ile dinin insanları ortak bir anlam etrafında bir araya getirme ve toplumsal yaşamı anlamlı kılarak meşru bir düzen meydana getirme gücünü kaybetmesine ve nihayetinde de hayatın hızla sekülerleşmesine yol açmıştır (Şahin, 2019, s. 72). Sekülerleşme, felsefi açıdan, aydınlanma sonrası Batı’da meydana gelen

akıl, bilim ve insanın her şeyin ölçüsü hale geldiği büyük fikri dönüşümlerle alakalı iken; sosyolojik bakımdan sanayileşme sonrası yaşanan köklü değişimler ile ilgilidir. Fransız İhtilali ve sanayileşme ile yeni ilkeler, yeni toplum ve yeni kamu hayatı şekillenmeye, önceki değer ve semboller hızla değişmeye başlamıştır. Endüstrileşme kentlileşmeyi, yeni kent hayatı akılcılaştırmayı, akılcılaştırma küreselleşmeyi ve bireyselleşmeyi, bireyselleşme ise dünyaya daha çok bağlanmayı doğuran makro süreçler olarak belirmiştir (Aydınalp, 2018, s. 185). Bu bağlamda bilimsel ve teknolojik gelişmeler, rasyonel düşüncenin yaygınlaşması, sanayileşme ve buna bağlı gelişen kapitalist ekonomi, kentleşme, eğitim imkânlarının artması ve çoğullaşma sekülerleşmeyi doğuran faktörler olarak sıralanabilir (Ertit, 2019, s. 122).

Sekülerleşme ile ilgili kavramları birbirinden ayırt etmek gerekir. Sekülerleşme toplumun geleneksel ve *dinî otoriteden uzaklaşım*, rasyonaliteye, modern bilime, bireyin hak ve özgürlüklerine dayalı bir yapıya geçmesini ifade eden bir sosyal değişim sürecidir. Sekülerizm ise insan bilincinin ve toplumsal yaşamın dinî düşünce, kaygı ve koşullardan bağımsız bir şekilde yeniden düzenlenmesini öne süren felsefi bir dünya görüşü, bir ideolojidir. Seküler ise kişileri ve sosyolojik anlamda kurumları veya toplumu dile getirmek için kullanılan bir sıfattır. Düşünce yapısı ve hayat tarzı olarak dini dikkate almayan, hatta bilinçli olarak bunu reddeden kişilere “seküler birey” denebilir (Bilgin, 2021, s. 169).

Sekülerleşme Tartışmaları/Teorileri

Auguste Comte toplumsal değişim hususundaki teziyle ilgili açıklamalarda bulunurken ortaya koyduğu üç hal yasası esasında bir sekülerleşme teorisidir. Dolayısıyla sosyolojinin bir sekülerleşme teorisiyle başladığını söyleyebiliriz (Bilgin, 2021, s. 171). Max Weber’in toplumun rasyonelleştiği iddiasını da bir sekülerleşme olarak okuyabiliriz (Weber, 2005). Ancak sekülerleşme konusu sosyologlar arasında tartışmalı bir husustur. Bu tartışmalar etrafında klasik sekülerleşme, kutsalın vazgeçilmezliği ve sekülerleşme ile dinin birlikteliği olmak üzere üç temel yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Klasik sekülerleşme teorisi

Klasik sekülerleşme teorilerine göre sekülerleşme modern sanayi toplumunun kaçınılmaz bir özelliğidir. Buna göre modern bilim ile geleneksel inançlar zayıflamış, hayat tarzlarının çoğullaşması dinî sembollerin tekeli kırılmış; kentleşme bireyci ve anomik bir topluma yol açmış; ailenin önem kaybetmesi dinî kurumlara duyulan ihtiyacı azaltmış; teknoloji doğaüstü güçleri daha az gerekli kılmış, insanlara kendi çevrelerini daha fazla kontrol etme imkânı sağlamıştır (Marshall, 1999, s. 647). Buradan da anlaşılacağı üzere klasik sekülerleşme tezinin temel kavramları farklılaşma, rasyonelleşme ve dünyevileşmedir. İkincil argümanları ise bireyselleşme, çoğulculuk, görecelilik, melez ve/ya kolaj hale gelen dinî görünüm ve kurumsal dindarlıkta azalmadır. Her ne kadar sekülerleşme genelde modern toplumun bir özelliği olarak görülse de Stark ve Bainbridge, sekülerleşmeyi modern dönemle sınırlandırmaz ve bu bağlamda “Altın Çağ” yaklaşımını kabul etmez. Onlara göre sekülerleşme tarihin herhangi bir döneminde görülen değil, bir şekilde süreklilik gösteren bir olgudur (Özay, 2020, s. 254, 263). Klasik sekülerleşme teorisini savunanlara arasında Bryan Wilson, David Martin, Karel Dobbelaere, Roy Wallis ve Steve Bruce gibi isimler bulunmaktadır.

Wilson, ampirik ve gerçekçi tavırlar geliştirdiği, gündelik hayatta pragmatik tutum ve neden-sonuç fikri belirginlik kazandığı ölçüde dinî bilincin azaldığını öne sürer (Wilson, 2015, s. 12, 13). İş, servet, enerji, zaman ve yetenek gibi kaynakların doğaüstü amaçların dışındakiler için daha çok kullanılması, dinî kurum ve ayınlara ilginin düşmesi, nüfusa oranla dinî kurum ve din görevlisi sayısında azalma görülmesi, din görevlilerinin sosyal statü ve ücretlerinin diğer çalışanlara oranla altta kalması, yardım kurumları gibi çeşitli kurumların devlet kontrolüne geçmesi, tarihsel ve kozmik olayların yorumlanmasında dinin geri planda kalması, dinî ve siyasi

kurumların ayrılması ve dinî kurumların iktidarı belirleme gücünü yitirmesi toplumun sekülerleştiğinin önemli göstergeleridir (Aldridge, 2015; Wilson, 2015, s. 14, 16). Yine yeni dinî hareketlerin, gençlik kültürlerinin ve karşı kültürlerin çeşitliliği, çoğulluğu ve parçalanmış özelliği, dinin toplumsal gücünü kaybettiğini doğrulayan olgulardır (Marshall, 1999, s. 647).

Wilson'a göre dinî kurumlar ve davranışlar da seküler bir toplumda egemen olan standartlar ve değerlerden zamanla etkilenir. Toplumsal sorunlar bilimsel ve teknik ölçütlere göre değerlendirilip düzenlendiği sürece dinî kurumlar da bu etkinin dışına çıkamazlar. Bu nedenle dinî temsildeki kutsal ve seküler arasındaki mesafe azalmakta, ayinin kendine özgü dili seküler bir çerçeveye oturtularak değiştirilmekte, örgütlenme tedricen rasyonelleşmekte, evrensel değerler belirleyici rol oynamakta ve dinî faaliyetler seküler anlayış ve tercihlere uygun hale getirilmektedir (Wilson, 2015, s. 14).

Wilson'a göre sekülerleşme uzun bir süreçtir ve bu süreçte din birçok işlevinin unutulduğu değişimlerle karşılaşmaktadır (Cipriani, 2014, s. 254). Din sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan zamanla daha da önemini yitirmektedir (Aldridge, 2015, s. 104). Ona göre, dinler bu dünyadan göçmektedir ve modern dünyada onların yeniden doğma ihtimalleri de belirsizdir (Cipriani, 2014, s. 255).

Sekülerleşme tezi, geleneksel toplumdaki kurumsal dine bağlılığı abarttığı; dini Hristiyanlık ile özdeşleştirip Hristiyanlığın gerileyişini dinin gerileyişi şeklinde okuduğu; yeni dinî oluşumların sözde seküler toplumlardaki önemini görmezden geldiği; Amerika ve İngiltere gibi benzer modern sanayi toplumlardaki dine ilgideki önemli farklılıkları açıklamakta zorlandığı; Polonya ve İrlanda'daki gibi, dinin milliyetçi kültür içindeki önemini göz ardı ettiği; kutsal bir şeye inanç dışında, dinin işlevini üstlenebilecek hümanizm gibi diğer seküler seçeneklere dikkat etmediği iddiaları üzerinden eleştirilmektedir (Marshall, 1999, s. 647).

Kutsalın vazgeçilmezliği tezi

Modernitenin öngördüğü bir toplumsal modelin ortaya çıkmamış olmasının neden olduğu hayal kırıklıkları diğer bir ifadeyle, modernitenin toplumlar üzerinde bıraktığı yıkıcı etki ve günlük yaşamdaki karşılığı moderniteye eklenen sekülerleşme olgusunun da sorgulanmasına neden olmuştur (Özay, 2020, s. 260). Klasik Sekülerleşme teorisini eleştirenlerden biri Peter L. Berger'dir. Berger'ın kendisi de önceden bu tezin temsilcilerindendi. Ancak daha sonraları bu tezinden vazgeçerek kutsalın vazgeçilmezliğini iddia etmiştir (Berger, 2015). Berger, insanların, dünyayı anlamlandırabilmek için bir "kutsal gök kubbe"ye ihtiyaç hissettiklerini, zira anlamsızlığın düzenli evrenimiz açısından bir tehdit teşkil ettiğini öne sürmüştür. Thomas Luckmann da modern toplumların bir görünmez dine sahip olduğunu belirtmiştir (Marshall, 1999, s. 647). Kutsalın vazgeçilmezliğini öne süren isimlerden biri de Daniel Bell'dir.

Bell'e göre sekülerleşme tezi doğru olsaydı, Avrupa'da sekülerleşen ülkeler listesinde altlarda yer alan İngiltere'nin üst sıralarda olması gerekirdi. Çünkü İngiltere sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ve ekonomi biliminin öncülerini yetiştiren ülkeydi. Buna rağmen Fransa ve Almanya'ya nispeten İngiltere din karşıtlığının daha az görüldüğü, 19. Yüzyıl boyunca Metodist mezhebine müntesip işçiler ve Katolik entelektüeller arasında yoğun dinî diriliş hareketlerinin yaşandığı topraklar oldu (Bell, 2014, s. 231).

Bell, ayrıca, geleneksel toplumların sosyologlar tarafından resmedilmeye çalışıldığı gibi dindar olmadığını belirtir. Çünkü her dönem talanlar, yağmalar, tecavüzler, tehcir, kundaklama, ayaklanmalar, kılıç vardı. Son iki asırda bir sekülerleşmenin gerçekleştiği doğru ise de bu, dinin yapısında ve inanç alanında mutlak bir daralmanın görüleceği anlamına gelmiyordu. Aksine

ABD’de Evanjelistler, İngiltere’de Metodistler arasında sıra dışı bir dinî canlanma yaşandı (Bell, 2014, s. 232).

Bell’e göre yeni dinî hareketlerin görülmesi ve taraftar toplaması insanların güvenilir, otantik bir ses, manevi/batını bir âlem, ezoterik bilgi arayışlarının neticesidir (Bell, 2014, s. 238). Modernitenin aşırılıkları, ölçsüzlükleri, insanların sıcak samimi ilişki arayışları yeni dinî hareketleri cazip kılmaktadır. Bell, kutsalın dönüşüne ve yeni dinî tarzların ortaya çıktığına tanıklık edeceğimizi ifade eder. Çünkü insanın, mucize, gizem ve korku içeren kutsal alan arayışı son bulmamaktadır. Bu nedenle seküler politik yapıların bile kutsallaştırıldıklarını görmekteyiz. Öte yandan din, insanın varoluşu anlamlandırdığı, varoluşsal sorularına cevap bulduğu vazgeçilmez deneyimidir. Ancak kutsala dönüş, kurumsal dinler aracılığıyla gerçekleşmek zorunda değildir (Bell, 2014, s. 237, 240).

Sekülerleşme ile dinin birlikteliği yaklaşımı

Bugün gelinen noktada sekülerleşmenin tek bir ideal modeli olmadığı düşüncesi güç kazanmakta. Dünya ölçeğindeki gelişmelere bakıldığında artık ulusal, kültürel ve dinî bağlamlarda birden çok sekülerleşme tipi olduğu kabul edilecektir. Bunlar arasında Türkiye ve Hindistan gibi Batı-dışı sekülerleşme modelleri de bulunmaktadır. Sekülerleşme ile Batı tarzı bir sekülerleşme deneyimini ayırmak ve sekülerleşmenin çoğulluğunu kabul etmek gerekmektedir (Göle, 2014, s. 11). Nitekim sosyologlar milliyetçilik, ideoloji ve dinî değişim arasındaki girift ilişkiyi araştırdıklarında birçok değişik sekülerleşme tarzının varlığını net bir biçimde göreceklerdir (Marshall, 1999, s. 647).

Avrupa-dışı sekülerleşme tecrübeleri bir meta-anlatı olan Batı sekülerliği çerçevesinde tespit edilmiş bir dizi kriterlerle değerlendirilmiş ve bu Batı-dışı sekülerleşme deneyimlerinin tutarsızlıkları ya da kusurları evrensel olduğu varsayılan Avrupa sekülerleşme modeline bakılarak ölçülen bir sosyolojik bakışı öngörmüştür. Oysa modernlik anlatısının üzerinde yükseldiği sekülerleşme ve ilerleme düşüncesi, dinin dönüşü ve değişmez olanın gücüne duyulan arzu ile sarsılmıştır. Artık dinî-seküler ayrılığının yeni girişimlere sahip olduğundan ve ikisi arasında yeni rekabetler, çarpışmalar ve taklitlerin görüldüğünden söz edebiliriz (Göle, 2014, s. 12, 13). Bu bağlamda eklektik sekülerleşme paradigması ile karşılaşmaktayız. Bu paradigmanın savunucuları arsında Jose Casanova, Mark Chaves, William Swatos ve David Yamame (Özay, 2020, s. 262) ve Martin E. Marty gibi isimler bulunmaktadır.

Marty’e göre, içinde yaşadığımız dünyayı tanımlamada yeni bir yaklaşıma gereksinim duyulmaktadır. Bu yaklaşım ne seküleri ne de dini dışlamalı, aksine, bir şekilde dinî ve seküler olguların, dünya üzerindeki bireylerde, gruplarda ve toplumlarda aynı zamanda ve anda ortaya çıkan karmaşık bir birlikteliğini içermelidir. Çünkü dünyamız öncelikli olarak dinî görünüme sahip olmadığı gibi belirgin bir biçimde seküler de değildir. Dünyamız dinî olduğu kadar seküler, seküler olduğu kadar dinîdir. İnsanlar dinî ve seküler öğeleri birbirine harmanlamakta, iç içe geçirmektedir. Örneğin Amişler çok dindar ve muhafazakârdırlar, modern şeylere karşı mesafelidirler. Ancak bununla beraber seküler olandan tamamen uzak duramazlar. Modern araç-gereçler kullanırlar, modern tıbbın imkânlarından istifade ederler. Aynı çelişkili tutumları Evanjelik Protestanlar arasında da görmek mümkündür. Muhafazakâr Protestanlar tanrısız materyalizm dünyasını reddediyorlardı. Ancak bu tür eğilimler geçmişte kaldı. Günümüzde muhafazakâr Protestanlar çeşitli dinî eğlence mekânlarına/tema parklara yoğun ilgi göstermektedirler. Hristiyan rock müzikleri dinlemekte, ‘seküler’ olan New York Times’ın belirgin bir şekilde her sene birkaç hafta görünüşte çok satanlar listesinde sıkça yer alan fundamentalist/dinî romanları satın almakta, televizyonda çeşitli Evanjelik ve dinî programları takip etmekte ve internette çeşitli ilginç kutsal web sitelerine giriş yapmaktadırlar. Açıkçası bu

muhafazakâr Amerikan Protestanları seküler hayat tarzından uzak durmamaktadırlar (Marty, 2015, s. 131-138).

Marty'e göre küresel ölçekte fundamentalizmin yükselişi, dindarlığın sürekli artışı ve yeni maneviyat biçimlerinin ortaya çıkışı, dinsizlerin sayısı azalırken dindar kimliğini taşıyanların sayısındaki artış, kitle iletişim araçlarında dinî içeriklere daha sık ve daha fazla yer verilmesi seküler dünya beklentilerini boşa çıkardı. Özellikle spiritüalizme ilgi Aydınlanma sonrası dünya görüşünün, teknolojik girişimin ve seküler kapitalizmin kalbi kabul edilen Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika'da artmaktadır. Astroloji, büyü, holistik tıp, metafizik, mistisizm, okültizm gibi hususların ve doğu dini ile ilgili kitapların oldukça ilgi görmesi, insanların 'spiritüel' ile meşguliyetlerin sürmesi tamamıyla seküler bir dünyanın gerçekleşmediğini göstermektedir. Sekülerizme karşı hissedilen memnuniyetsizlik, dindarlıktaki yükselişi ve yeni melez dinî-sekülerleşmenin yaygınlık kazanmasını nispeten açıklamaktadır (Marty, 2015, s. 133, 135).

Araştırmanın Bulguları ve Yorumu

Değişen Din Yorumu ve Dindarlık Algısı

Dinî hayat toplumsal değişim içerisinde çeşitli biçimlere girmektedir. Toplumun içinde bulunduğu kültürel, ekonomik, siyasi ve benzeri koşullar gerek dinin algılanmasında gerekse de dinî pratiklerde farklılıkların yaşanmasında etkili olmaktadır. Örneğin geleneksel toplumda din, belli ritüeller ve şekiller ile ilgili görülürken modernliğin etkileri ile hem bu geleneksel dindarlık yorumu sorgulanmakta ve hem de yeni bir dindarlık anlayışı gelişmektedir.

Dindarlık, ahlaklı olmak, başkasının malına, namusuna göz koymamak, eşitlik ve adalet, başkasının hakkını yememek, haksızlığı görünce bunu yüksek sesle dile getirmek, Furkan'ı sadece Arapça değil, anladığın dilde okumak, anlamak ise, evet, dindarım. Sadece namaz kılmak, belirli tarikatlar kanalıyla dini yaşamak, modern ve çağdaş yaşamdan uzak kalmak ise, dindar değilim (kadın, 35, gelir düzeyi normal, memur)¹ (Oğuzhan, 2019, s. 193).

Katılımcı burada dindarlığın belirli şekillere, görünümüne indirgenmesine itiraz etmekte, dindarlığı ahlaklı ve adaletli olmak şeklinde yorumlamakta, dinin sadece dinî gruplar aracılığıyla yaşanabileceği düşüncesine karşı mesafeli durmaktadır. Burada dikkat çekici husus, bizim de iddiamızla paralel olan, modern ve çağdaş yaşam ile dindarlığın bir arada bulunabileceği kanaatidir. Bu bulguyu destekleyecek başka veriler de söz konusudur:

Tesettür ve dindarlık

Türkiye'de tesettür denilince özellikle başı örtmek, tesettürsüz denilince ise daha ziyade başı açmak anlaşılır. Tesettür birçok açıdan semboldür. Tesettür, dindarlığın ve iffetin bir göstergesi olarak yorumlanabildiği gibi Müslüman kadının kimliğinin bir unsuru ve siyasal bir duruş olarak da kodlanabilmektedir. Ancak tesettüre yüklenen anlamlar toplumsal şartlar içerisinde şekillenmektedir. Dolayısıyla toplumsal değişim tesettürle ilgili yorumlarda da farklılıklara neden olabilmektedir. Günümüzde tesettür ya da başı örtmek dindarlık için bir zorunluluk olarak görülmemektedir.

Tesettür dindarlık göstergesi değildir. Yani şimdi İslam'ın boyutlarına göre tam yaşamayıp da dindar görünen veya dindar olan çok insan vardır. Görünüş itibarıyla dindardır, ama uygulama bakımından çok zayıf insanlar vardır. Çevremizde görürüz, bazıları hiç ummadığın bir görünüştedir, ama bakarsın gerçekten İslam'ın buyruklarının, emirlerinin mesela namazın titizlikle uygulayıcısıdır (erkek, 52, yüksek lisans) (Alparslan Özkan, 2019, s. 87).

¹ Katılımcılara ait bilgilerde değişiklik, yararlanılan tezlerdeki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

Başı açık kadın dindar olabilir, ancak muhafazakâr olamaz. Geleneksel kadının işi daha zor. İşim gereği bir cami hocasının eşiyle tanışmıştım. Önce benimle iletişim kurmaktan çekindi. Çarşafı hatta eldivenli bir kadındı. Bana “başın açık, bu günah hakkında ne düşünüyorsun” dedi. Ben de “dindar olduğumu düşünüyorum” dedim (kadın, 40, ön lisans, serbest meslek, başı açık) (Hacıoğlu, 2016, s. 117).

Önceden bizde ‘açıklar’ namaz kılmaz diye bir önyargı vardı. Çünkü onlar Allah’ın emrine karşı çıkmışlardı. Bu ‘açık kadınlar’ namaz yerlerinde eteklerini giyip, başörtülerini bağlayıp namaz kılıyorlar (kadın, 33, lisans, memur, başörtülü) (Hacıoğlu, 2016, s. 119).

Katılımcılara göre tesettür, yalnız başına bir dindarlık göstergesi değildir. Bir kadının başı açması da o kişinin dinden uzak bir yaşantıya sahip olduğu ya da dindar olmadığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla dindar kadın tanımlaması değişmektedir. Yanı sıra modernliğin etkileri ile gerek tesettür ve gerekse tesettürlü kadın da yeni bir görünüm elde edebilmektedir. Bu durumu seküler ile dinî olanın birlikteliğinin göstergelerinden biri olarak okumak pekâlâ mümkündür:

Eskisi gibi bir örtünme biçimi kalmıyor bol pardösüler, etekler artık yok. Tesettürlü kızlar yoğun makyajlarla dolaşıyorlar, açık bir kadından daha fazla makyaj yapabiliyorlar (kadın, 27, lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 126).

Mahremiyet ve dindarlık

Seküler yaşam ile dinî hayatın birlikteliğinin en bariz biçimde görülebildiği alanlardan biri de mahremiyettir. Toplumdaki en temel kategori cinsiyet üzerinden yapılan kadın ve erkek ayrımıdır. Sosyal yaşamda önemli tasniflerden bir diğeri de özel hayat olarak da adlandırılan ev yaşamı ile kamusal hayat arasındaki sınıflamadır. Din bu temel ayrımlar üzerinden birtakım açıklamalarda bulunur. Ancak hem farklı cinsiyetler arasındaki ilişkinin sınırları hem de hane yaşamı ile kamusal hayat arasındaki çizgi topluma ve sosyo-kültürel koşullara göre şekillenmektedir.

[Kadın ve erkeğin aynı ortamda olması beni rahatsız] etmiyor. Neden etsin ki? Aynı yerde olmalarında, aynı yerde eğitim yapmalarında, beraber çalışmalarında bence hiçbir problem yok. Benim çok sert kurallarım, muhafazakâr kurallarım yok. Ama dindarlık içerisinde, dinin gerekleri içerisinde birlikte hareket etmek bence doğru olanı (erkek, 30, lisans) (Alparslan Özkan, 2019, s. 96).

Ben o konuda [kız ve erkek çocuklarının aynı yerde eğitim görmelerinde] bir sakınca görmüyorum. O çocuklar iyi yetiştirilirse, onların da sorun yaşayacaklarını sanmıyorum (kadın, 38, ön lisans) (Alparslan Özkan, 2019, s. 96).

O tip[otel] yerlerde erkek kadın bir arada. Kurum işleriyle ilgili bazı toplantılar için Afyon’a veya Antalya’ya gittik. Ama gördük ki çoğunluk erkek. Erkek bir kimsenin yanında namahrem bir kimsenin ne işi var (erkek, 34, yüksek lisans, imam) (Sungur, 2016, s. 358).

Sosyal medyada bile bence dindar kesimdeki kadınlar daha çok paylaşım yapıyorlar, ev hayatını hatta yatak odalarını bile paylaşıyorlar. Kılık kıyafetlerine sponsorlar buluyorlar, reklam yapıyorlar ve bunlar artık gayet normal karşılanıyor, en başta eşleri hiçbir şey demiyor. Hatta bazen eşler de dâhil olabiliyor bu paylaşımlara. Tesettürlü fenomen tipler var artık (kadın, 27, lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 126).

‘Ney’ çalsam mı acaba düşünüyorum, şan eğitimi alıyorum şu an, ama çok eksikim. Onu bu ara fark ettim. Hani zevkim beni götürmedi, boru gibi ses çıkartıyorum. Hani biraz sesim kırılısın istedim, Kur’an okuyorum ya. “Modern şeylerden faydalanıp kendimizi geliştirmeliyiz” diye düşündüm. Şunu fark ettim, “[kadın] ses[i] haramdır” diye söylemlerin bizi hep geri bıraktığını. Şu anda Kur’an’ı daha güzel okuyabiliyordim, müzik eğitimi alabiliyordim, kulağım gelişebilirdi (kadın, 28, ilahiyat/yüksek lisans, Kur’an kursu öğreticisi, bekâr) (Okutan, 2012, s. 388).

Mahremiyet algısında yaşanan değişim kadın erkek ilişkilerine yansımaktadır. Kadın ve erkeğin aynı ortamda çalışması, eğitim alması ve birlikte faaliyet yürütmesi yadırganmamaktadır. Türkiye’nin en büyük resmi din kurumu Diyanet de birtakım faaliyetler için kadın ve erkek personellerini bir araya getirebilmektedir. Kamusal alanın sınırları genişlerken dindar aileler de bu sürecin içine dâhil olmakta ve böylelikle dindar ailenin evi, ev

içi yaşamı nispeten kamusallaşmaktadır. Yine ilahiyat öğrencisi bir kadın, “kadın sesi haramdır” şeklindeki yaklaşıma karşı sesini yükseltebilmektedir. Tüm bunları sekülerleşmenin tezahürü olarak okumak mümkündür. Ancak bunu klasik sekülerleşme perspektifinden değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Zira her şeye rağmen din etkisini, dinî hayat varlığını devam ettirmektedir.

Dinî nikâhın gerekliliği

Toplumumuzda resmi nikâhın yanında dinî nikâh da yaygın bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Burada da seküler ile dinî öğelerin bir aradalığını görmek mümkündür. Dinî nikâh geleneksel bir öge olarak evlilik kurumunda yer edinmektedir. Zira resmi nikâhın yanında dinî bir zorunluluk olarak dinî nikâhın gerekmediğine dair anlayış ve yorumlar görmek mümkündür.

[Eskiden] böyle bir şey [resmi nikâh] yok, belli oturmuş bir sistem yok, o yüzden [dinî nikâh] yapıyordur, o da zaten kadını koruma amaçlı. Şimdi zaten burada resmi nikâhı devlet yapıyor, kadını da koruyor. O açıdan ekstradan dinî nikâha bence gerek yok (erkek, 26, lisans) (Alparslan Özkan, 2019, s. 99).

Günümüzde geleneksel toplumda dinin ifa etmiş olduğu rolleri üstlenen alternatif kurumlar bulunmaktadır. Resmi nikâh da bunlardan biridir. Nikâhta asıl olan tarafların rızası ve nikâhın ilanındır. Ayrıca evlilikten doğan hakların korunmasıdır. Resmi nikâh tüm bu işlevleri üstlenmekte, tarafların birlikteliğini hukuki bir zemine dayandırmaktadır. Buradan dinin kurumsal olarak önemini kaybettiği sonucu çıkarılabilir, ancak bu, tamamen doğru bir değerlendirme olmayacaktır. Esasında din farklı bir forma bürünerek etkisini devam ettirmektedir. Çünkü dinî açıdan gerekli şartlar resmi nikâh aracılığıyla da yerine geldiği için ayrıca bir ritüele ihtiyaç duyulmamaktadır.

Güzel görünmek ve dindarlık

Dindar bilincin beden ile ilgili algısı da günümüz koşullarında yeniden şekillenmekte bakımlı olmak ile dindarlık, güzel görünmek ile dindarlık bir arada düşünülebilmektedir:

Din bize bakımlı, enerjik, şık ve özenli olmayı yasaklamıyor ki nihayetinde. Tam aksine güzel görünüp örnek olmak asıl mesele (kadın, 24, gelir düzeyi normal) (Oğuzhan, 2019, s. 195).

Tüketim Toplumu ve Dinî Hayat

Tüketim eylemi sadece ekonomi ile açıklanamayacak karmaşık bir süreçtir. Bireyin fikir ve inanç dünyası insanın tüketim davranışının şekillenmesinde önemli roller üstlenir. Bu açıdan sekülerleşme tartışmalarında özellikle tüketim, dikkate alınması gereken önemli bir olgudur. Din ile tüketim arasında üç şekilde tipolojik ilişki olduğunu söyleyebiliriz. İlk tipoloji “tepkisel yaklaşım”dır. Tepkisel yaklaşım, tüketim kültürü içinde dindarlığın tüketilmesine, tükettikçe dinin özünü aradaki mesafenin artmasına, seküler ile dinî olan arasındaki çizgilerin soluklaştığı engellenemeyen kapitalizme karşı nostaljik bir yas olarak da değerlendirilebilir. İkinci tipoloji ise “mesafeli ilişki” yaklaşımıdır. Mesafeli ilişki, tüketim toplumu ve kültürü içinde dinin ticarileşmesi, metalaşması, dinî sembolizmin asli dokusundan uzaklaşarak piyasa şartlarına uyarlanması, derunî dinî endişeler yerini görüntü ve imaja dair kaygılara terk etmesi, gösteriş ve israfın benimsenmesi karşısında tüketimle tereddütlü ve belirsiz bir ilişkiye karşılık gelir. Kapitalizme uyarlanma olarak da ifade edilebilecek üçüncü tipoloji olan “uzlaşmacı yaklaşım” ise tüketim kültürünün meşru bir zemine oturtulması çabalarını içermektedir. Sekülerleşmenin yansımalarının daha net görülebileceği uzlaşmacı yaklaşımın onaylama biçimleri bitmeyen bir tartışma olarak sürmektedir (Cipriani, 2014, s. 188). Bu açıdan din ve sekülerleşme ilişkisinde din ve tüketim konusuna daha yakından bakmak gerekmektedir.

Lüks tüketim

Din gösterişi ve israfı olumsuzlar. Dolayısıyla dindar kimselerin tüketimde daha ölçülü olması beklenir. Ancak sekülerleşmenin etkisi ile dindar kimselerin beklentilerden farklı olarak tüketim kültürüne uyum sağladığı ve hatta çoğu zaman bu eklemlenmeyi din aracılığıyla meşrulaştırdığı görülmektedir. Böylelikle tüketim toplumunda ve kültüründe din, bu kültür ile uyumlu olarak yeniden yorumlanmakta ve yeni bir görünüm elde etmektedir.

Dindar kesimin de ekseninde kaymalar var. Dindar kesim, “bu helaldir, bu daha çok Allah’ın hoşuna gider”den ziyade, toplumu, sosyal çevresini düşünerek hareket ediyor ve bu davranışlarını da kendince meşrulaştırıyor. “Şimdi herkes böyle yapıyor”, “bu da böyle giyilir”, “bu da böyle yapılır” algısıyla. Baby Shower’lar, düğünlerimiz, kınalarımız her şeyde bunu görebiliriz... Geleneksel hâle gelen Baby Shower’lar, doğum günü partilerimiz var, tamamen israf olduğunu düşündüğüm (kadın, 35, lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 127).

Bursa İlahiyat’ta gerçekten lüks takılıyorlar. Kızları, erkekleri çok havalılar ve beş yüz, altı yüz, bin, bin beş yüz liraya kadar bursları olanlar var. Arkadaşımın erkek arkadaşı vardı. Kızın da erkeğin de bursları var. Burslarla geziyorlar, burslarını yiyorlar, burslarını harcıyorlar. Çocuk güne Starbucks’ta kahve içmeden başlayamazmış (kadın, 23, ilahiyat) (Sungur, 2016, s. 356).

Dindarların şu anki hal ve tavırları bugüne kadar bastırılmış bir şeyin patlaması gibi. Dindar kesimin düğünlerini görüyoruz, alışverişlerini görüyorum, koca koca kadınlar, belki şu andaki durumlarına ne zorluklarla gelmişlerdir, bir giriyorlar tesettür mağazasına, parayı hatırlamadan her şeyi alabiliyorlar, indirimleri bile beklemiyorlar (kadın, 27, lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 126).

Dindar birey, toplumdaki herhangi bir bireyden farksız olarak tüketim nesnesine yaklaşmakta, toplumsal onay, hayranlık, statü onun ilgisini yönetmektedir. Belli ki alışveriş için gerekli fikri onay din aracılığıyla temin edilmektedir. Sadece tüketim nesnesi ya da gösterişli etkinlikler değil, tüketim kültürünün önemli unsurlarından biri olan lüks oteller de dindarlar için cazip olabilmektedir. Sunulan hizmetler lüks otelleri müşteriler için cazip kılarken diğer taraftan oteller de müşterilerin değerleri doğrultusunda yapılanmaktadır.

Dinî otellere gittik, Caprice, Şah İnn Paradise, yani dinî hassasiyetlerin olduğunu düşündüğümüz için gitmiştik ama en son yaşadığımız tecrübeler hiç öyle bir hassasiyet olmadığını gösterdi. Biz Ramazan’da gitmiştik, iğrenç diyebileceğimiz bir durumdaydı. İnsanlar yiyorlar, içiyorlar, havuza giriyorlar gayet rahat. Akşam havuz açılıyor, dans ediyorlar, disko gibi (kadın, 35, lisans, ev hanımı, evli) (Okutan, 2012, s. 383).

Günah algıları biraz daha farklı oluyor. Oraya[otele] giden “n’olcak canım herkes yapıyor, biz de gitmişiz n’olmuş” diye günah algıları değişiyor (erkek, 23, lisans & kadın, 31, ilahiyat ön lisans, ev hanımı) (Sungur, 2016, s. 374).

Dindar kesimden “bu otelde kalıyorum, şurada tatil yapıyorum, şu model araba alacağım” gibi şeyler duymazdık hiç. Ama artık bunları sıklıkla duyabiliriz ve ne kadar normal bir şeymiş gibi geldiğini görebiliriz (kadın, 40, ön lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 128).

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı üzere yer ve zamana göre yaşam tarzları da farklılaşabilmektedir. Birbirinden ayrılmayan, iç içe geçmiş, eş zamanlı seyreden ne tamamen dinî ne de din dışı denilebilecek bir hayat biçimi kendini göstermektedir.

Kredi kartı ve banka kredisi kullanımı

Kredi kartı kullanımı modern yaşamın neredeyse vazgeçilmez bir aracı haline gelmiş bulunmaktadır. Dindar kimseler arasında da yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Banka kredisinin kullanımı ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Ancak dindar kesimler tarafından ev kredisi, araba kredisi gibi kredilerin kullanıldığı dile getirilmektedir.

İnancım gereği banka işlerinin sıkıntılı olduğuna inanmama rağmen kredi kartı kullanmaktan vazgeçemiyorum. Gündelik yaşantımı büyük oranda kolaylaştırdığını düşünüyorum (kadın, 22) (Darendе, 2020, s. 189).

Kredi borcuna girmeden hiçbir evi alamazsın, araba alamazsın. Aldığımız maaş belli, harcadığımız paranın miktarı belli, faturalarımız belli. Mecburen bir şey sahibi olmak için, ihtiyaçtan doğan bir şeyi almak için ya da mecburen borçlanıyorsunuz (erkek, 28, lisans) (Alparslan Özkan, 2019, s. 93).

Banka kredisi kullanmak zorunda kaldım[Menzil tarikatına mensup biri]. Ev alırken, öyle çok lüks bir ev değil; ama gelirime göre bir anda karşılayamayacağım bir meblağ olduğu için mecbur kaldım (kadın, 35) (Darende, 2020, s. 188).

Eşim müftülükte çalışıyor, o anlattı. İmamlar geliyormuş müftülüğe. O kadar rahat kredi konuşuyorlarmış ki ihtiyaç kredisi, işte “arabasını yenileyecekmiş”, “faizler düşmüş haberiniz var mı?” gibi konuşmalar oluyormuş ve bunu çok çok rahat konuşuyorlarmış (kadın, 27, lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 126).

Seküler yaşam bir yerde kaçınılmaz olarak kendisini dayatmaktadır. Kimi dindarlar bu durumu rahatsız edici olarak bulsalar da bazıları dindarlığın yanı sıra seküler yaşam biçimini de içselleştirebilmektedir.

Alkole ve alkol satışı yapan yerlere karşı tutum

Dindarlığın önemli boyutlarından biri de kuşkusuz sosyal hayattır. Sosyal hayatta bireyin davranışları kişinin kendi inancının etkilerinden uzak değildir. Ancak gelenekselden farklı olarak dinin yeni yorum biçiminde inancın birey üzerindeki yansımaları da farklılaşmaktadır. Bu farklılığın görüldüğü tüketim nesnelere birisi de alkoldür. Gerek alkol hizmeti sunulan ya da alkol satışı yapılan yerlere ve gerekse bizzat alkole karşı tutumlarda değişiklik gözlemek mümkündür. Kendilerini dindar olarak tanımlayan kimselerin alkollü içeceklere karşı tutumu genişleyen yaşam tarzlarının sınırlarını göstermesi açısından dikkate değerdir:

-Alkollü bir restoranda yemek yer misiniz? Ya da alkol satan bir marketten alışveriş yapar mısınız?

-Alkollü market, öyle bir takıntım yok, yaparım, niye yapmayayım (kadın, 41, ilkökul) (Alparslan Özkan, 2019, s. 101).

Pek çok alkolün tadına baktım, ama alkolü kişisel olarak sevmiyorum. Tadını beğenmedim. Belki de tadını beğenseydim, zevkine çok düşkün, nefisini kontrol edemeyen bir kişi olarak çok kullanırdım. Daha çok sosyal ortamlarda, belki bir balo, bir gece, bir şey olur, sırf o sosyal ortama ayak uydurmak için tadımlık alırsam alırım. Ama dinî şeyini geçtim, o zaten tartışmasız haram, tartışmasız günah. Ama tadına bakmadığım içki yoktur nerdeyse (erkek, 24, lisans) (Alparslan Özkan, 2019, s. 89).

Müziyen arkadaşlarımız var, onların programlarına gideriz. En son tanıdığımız bir ağabeyimiz Kadıköy’de bir barda çalışıyor, bir grubu var, onu dinlemeye gittim. Benim için önemli olan onu dinlemektir. Ama özellikle bara gider miyim, gitmem, ama o tip ortamlara girmekten de rahatsız olmam (kadın, 29, lisans, avukat, evli, başörtülü) (Okutan, 2012, s. 386).

Postmodern Hayat Tarzı ve Dindarlık

Mike Featherstone’a göre ‘*hayat tarzı*’ ifadesi tüketim kültüründe bireyselleşmeyi çağrıştırmaktadır. Çünkü daha eskiden insanın tüketim tercihi ve eylemleri, bedenle ilgili kararları kişinin içinde yer aldığı sosyal grup tarafından büyük oranda şekillenirken bugün artık birey kendisini herhangi bir grubun yaşam biçimi ile sınırlandırmamaktadır (Featherstone, 2013, s. 149). Postmodern dönemde sosyal sınıfların hayat tarzları birbirine karışmış, toplumsal hiyerarşi bozulmuş ve geçişkenlik artmıştır. Değişik referans gruplarında yer alan insanların yaşam tarzlarının birbirine karışmasıyla, çelişkili tutum ve davranışlar sergileyen kişiler görülmeye başlanmıştır. Görüntüsü itibariyle seküler yaşam tarzına sahip ancak yeri ve zamanı geldiğinde, ibadetlerini düzenli olarak ifa eden, dindar görünen fakat seküler denebilecek kişilerin tutum ve davranışlarına benzer eylemlerde bulunan kimseler gözlemlenebilmektedir (Kurt, 2017, s. 231).

Artık eğlence programlarına kadar her yerde muhafazakâr kadınları görmek mümkün. Oldukça rahatlar. Mesela tüm Türkiye’nin önünde oynayabiliyorlar. Zamana ayak uyduran tipler olarak görüyorum. Bir

kısım daha var ki çok modern ve şık giyimleri ile dikkat çekiyorlar. Medyada bu nedenle onlara ilgi gösteriyor (kadın, 45, lise, memur, başı açık) (Hacıoğlu, 2016, s. 122).

Kahve falı bakarım, “eğlence olsun” diye, “eğlenelim” diye. Canım çok sıkırken arkadaşlarımla tarot falı baktırmaya da giderim. Bunun günah olduğunu da biliyorum, fal günah... Arkadaşlarım bekâr, “kısmet var mı?” diye baktırıyor (kadın, 29, lisans, avukat, evli, başörtülü) (Okutan, 2012, s. 387).

Kulaklarımda üç tane delik var, ben çok seviyorum, aslında, burnumu da deldiririm de öyle eve gelsem babam kütükten sildirir kaydımı (kadın, 26, lise, ev hanımı, bekâr, başörtülü) (Okutan, 2012, s. 374).

Ben biraz eski kafalıyım. Görücü usulü evlendim ve öncesinde kız arkadaşım olmadı; ama beğendiğim kızlar oluyordu. Kızlarla görüşme amacım sadece evlenmek içindi. Kendi çocuklarımla da bu şekilde davranmalarını isterim. Ancak devir değişti. Mutsuz evlilikler yaşamalarımdansa belki bazı şeylere göz yummak gerekmektedir. Ama arkadaşlık kurmalarına sadece evlilik amacıyla izin veririm (erkek, 55) (Darende, 2020, s. 190).

Muhafazakâr denilince İslam’a daha yakın, dinini daha iyi yaşayan, örtünen kimse aklıma geliyor. Ancak günümüzde Batılı tarza daha yakın duruyorlar. Giyim olarak dinimiz “bol giyin” derken biz, dar giyiniyoruz mesela. Muhafazakârlıktan uzağiz gibi. Kendimi arada kalmış hissediyorum. Toplumumuzda da bu arada kalmış insanların daha fazla olduğunu düşünüyorum (kadın, 32, ön lisans, ev hanımı, başörtülü) (Hacıoğlu, 2016, s. 120).

Karl Marx, katı olan her şey buharlaşmakta (Marx ve Engels, 2018, s. 56) ifadesiyle bir yerde modern toplumu eleştirir. Çünkü modern dünya geleneksel toplumun yargılarını adeta ters yüz etmiştir. Ancak buna rağmen modern toplumda hâlâ katı ve sıkı yapılar, tutarlılıklar görmek mümkündür. Oysa hoşgörünün ve çok kültürlülüğün öne çıktığı, her şeyin her şeyle bir araya gelebildiği postmodern toplumda tutarlılığa rastlamak oldukça güçtür. Bugün birçok toplumda neredeyse her türlü yaşam biçimi kabul görmektedir (Kurt, 2017, s. 231). Hayat tarzları arasındaki sınırların buharlaştığını dinî yaşamda da gözlemleyebiliriz.

Anne ve babamdan öğrendiğim dinî değerleri bazen uygulamaya çalışıyorum, ama bunu çoğu zaman yapamıyorum. Geleneksel değerler bence önemli, ama bu dönemde tutucu gelebilir. Arkadaşlar açısından onlara çok itici gelmemesi için ben yerine göre hareket etmeyi daha doğru buluyorum. Yani dinî ve geleneksel unsurları yeri geldiğinde yaparsınız. Ama bunu her zaman yaparsanız insanlar sizi yanlış anlayabilir ve o değerlerden insanları da uzaklaştırabilirsiniz. “İlmli olmak” diyorum ben buna (Bağcı, 2020, s. 187).

Evde başını secededen kaldırmayan insanların artık tüm vücudu dövmeli evlatları var ya da tesettürlü bir bayanın gece gündüz alkol kullanan eşi var. Kadın diyor ki “eşimin sigarası yok, elhamdülillah. Ama arada bir içer”. O basit geliyor ona. Yani normalleştiriliyor. Artık herkes diyor ki “kimse tesettürlü değil”, ama bunu diyen de dikkat etmiyor... Bir tesettürlü kız şu anda her şeyi yapabilecek durumda. Bira içen başörtülü kızlar var, demek ki engel olmuyor bize, demek ki geleneksel bir örtünme var (kadın, 35, lisans, Kur’an kursu öğreticisi) (Erultunca, 2019, s. 127).

Dünya telaşına dalıp Menzil’i ihmal ediyorum. Bu durum bir süre sonra alışkanlık haline geldi. Şu anda böyle devam ediyor, çok fazla gidemiyorum; ama zaman zaman aksatsam da ibadetlerimi yapmaya çalışıyorum (kadın, 44) (Darende, 2020, s. 190).

Çok pişmanlıklarım var. Yalan söylediğim, kıvırdığım olmuştur. Allah bunu biliyor. Bankadan faiz çektin mi? Çektim. Tokalaştım mı? Tokalaşıyorsun. Adam elini uzatıyor, bazısına geri çekemiyorsun tokalaşmak zorunda kalıyorsun, bunları yapıyorum (kadın, 41, ilkokul) (Alparslan Özkan, 2019, s. 96). Namazlarımı kılmaya çalışıyorum. Ama bazen kılamadığım oluyor. Hatta uzun bir süre ara verdiğim de görülüyor. Ama orucumu tutarım (Bağcı, 2020, s. 168).

Başını çok güzel örten ama hiç namaz kılmayan kadınlar da var. Başını yine sınıksıkı örtüp, erkek bir kuaföre saçını taratan da mevcut... Bu kadar çeşitlilikte kadını beğenen bu kadar çeşitlilikte de dindar erkek var. Bu kadınların hiçbiri yalnız değil. Başörtülü kız bir bankta sahilde öpüşüyor, ama onu öpen, ona eş dindarlık anlayışında bir erkek de var. Yani ortada tek taraflı bir durum yok (Sungur, 2016, s. 274).

Dinî ve seküler olan her alanda ve her yerde karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve her biri diğerinin alanına dâhil olmaktadır. İki hayat biçimi keskin hatlarla birbirinden ayrılmamakta aksine sentezlenmektedir. Her iki dünya görüşü sosyal hayatın birçok boyutunda yayılmaktadır. Artık din ve kutsal, mabedin sınırını çoktan aştı. Modern seküler işletmelerde dinî sembollerle ya da dinlediğimiz modern bir şarkıda, izlediğimiz bir filmde dinî mesajlarla karşılaşabiliriz. Televizyonda geleneğin ve dinin etkisiyle şekillenen programlar kendine yer

bulmaktadır. Hatta seküler formlar içerisinde doğrudan dinî öğeler seyirci ile buluşmaktadır. Dolayısıyla dinî ve seküler dünya birlikte var olmaktadır (Ostwalt, 2014).

Modernleşmeye bağlı olarak dinî kurumların otoritesinin zayıfladığı ifade edilebilir. Ancak din edebiyattan sanata, sinemadan müziğe birçok alanda yeni bir form ve işlev ile yayılmaktadır. Diğer bir ifadeyle din kültürel dokuya yayılarak var olmaya devam etmektedir. Bu açıdan dinin güç kaybettiğinden ziyade odak değiştirdiğini ifade etmek daha doğru olacaktır. Din popüler kültür formlarını kullanarak modern insanların beklentileri doğrultusunda yeni bir görünüm kazanmakta ve bu şekliyle modern kitleye ulaşmaya çalışmaktadır. Dinî kurumların kültür üzerindeki belirleyici gücü zayıfladığı nispete seküler öğeler içinde insanın kutsala olan ilgisi tatmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle kutsalın kendisine yer bulduğu seküler unsurlara ilgi artmaktadır. Yukarıdan değilse de toplum, kendi içinden kutsallaştırılmaktadır (Ostwalt, 2014).

Sonuç

Sekülerleşme toplumların kendi kültüründen ve inancından bağımsız gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla tek bir sekülerleşme biçimi yerine farklı sekülerleşme tiplerinden söz etmek daha doğru bir değerlendirme olacaktır. Batı'nın deneyimlediği sekülerleşme biçimi Batı dışı toplumların din ve sekülerleşme ilişkisini analiz etmek için yeterli görünmemektedir. Beklentilerin ve iddia edilenlerin aksine din ve sekülerlik arasındaki geçişkenlik birçok alanda kendini göstermektedir.

Sürekli değişim halinde olan toplumsal dünyayı kavramak için yeni anlam çerçevelerine her zaman için ihtiyaç vardır. Din ve sekülerlik arasındaki ilişkide ortaya çıkan durum da toplumların sekülerleşme tecrübelerinin açıklanmasında daha kuşatıcı ve her iki yaşam tarzını da içeren yeni yaklaşım tarzının gerekliliğini göstermektedir. Gerek bireyde ve gerekse toplumdaki çeşitli birlikteliklerde ve aynı zamanda birçok boyutta dinî ve seküler yaşam tarzlarının iç içe geçtiği, bireysel ve toplumsal yaşamın tek bir renge, tek bir görünüme sahip olmadığı gözlemlenmektedir. Dinî ve seküler hayat tarzları birbirini dışlamak yerine, aralarındaki sınırlar soluklaşmaktadır.

Bireyin aidiyetinin zayıflaması, yaşanan sosyal çevrenin sınırlarının aşılması, birden çok referans grubu ile kurulan ilişki neticesinde kimliğin teşekkülü ve yaşam biçimleri arasındaki toplumsal hiyerarşilerin dağılması dinî hayata da yansımakta geçişken ve girift bir dindarlığa neden olmaktadır. Dinî ve seküler yaşam formları yer ve zamana bağlı olarak bireyde ve değişik gruplarda ve aynı zamanda geleneksel form ve alanlarının dışında yeni bir görünüm ve sentez ile varlığını sürdürmektedir.

Türkiye'de sekülerleşmenin elbette ki ülkenin kendi koşullarıyla ilişkili olarak Batı'dakinden farklı bir görünüme sahip olduğunu ifade edebiliriz. Türkiye'de Batı tarzı sekülerleşme çabalarına rağmen, ama bilindik formlarının dışında din, toplumsal yaşamın değişik alan ve boyutlarında etkisini sürdürmekte, varlığını hissettirmektedir. Dinî ve seküler olan, birlikte ve yan yana gerek bireyde ve gerekse de toplum yaşamında yeni görünümlerinin eşliğinde etkisini devam ettirmektedir. İki yaşam biçiminden birinin tercih edilmesinde öte ikisinin de bir arada olabildiği, yerine ve zamana göre iki hayat tarzından birin öne çıktığı ancak diğerinin dışlanmadığı ve yok olmadığı bir süreç Türkiye'de kendisini göstermektedir.

Kaynakça

- Aldridge, A. (2015). Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemi Kaybetmesi. İçinde M. A. Kirman & İ. Çapcıoğlu (Ed.), & İ. Çapcıoğlu & S. Yılmaz (Çev.), *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Otto Yayınları.
- Alparslan Özkan, F. N. (2019). *Sekülerleşmenin Yeni Boyutları: Dindarların Sekülerleşme*

- Süreçleri* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Aydınalp, H. (2018). “Özerk Dünyevileşmeler” Ekseninde Din ve Dünyevileşme: Kuzey Kıbrıs Örneği (1. baskı). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Bağcı, İ. (2020). *Türkiye’deki Muhafazakâr ve Seküler Gençlerin Farklı Kültürlerle Bir Arada Yaşamaya Bakışı* (Doktora Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul.
- Bell, D. (2014). Kutsalın Dönüşü. İçinde A. Köse (Ed.), *Kutsalın Dönüşü: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Berger, P. (2015). Sekülerleşme Yanlışlandı. İçinde M. A. Kirman & İ. Çapcıoğlu (Ed.), & M. A. Kirman (Çev.), *Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar* (ss. 223-234). Ankara: Otto Yayınları.
- Bilgin, V. (2021). *Din ve Toplum*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Cipriani, R. (2014). *Din Sosyolojisi: Tarih ve Teoriler* (A. Coşkun, Ed.; Heyet, Çev.). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Darende, Ö. F. (2020). *Hans Mol’un Kimlik Kuramı Bağlamında Kutsal-Seküler Kimlik Dönüşümü: Menzil Nakşiliği Örneği* (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi: Sekülerleşen Türkiye’nin Analizi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erultunca, T. (2019). *Din ve Tüketim: Zorunlu Birliktelik, Eklemlenme ve Çelişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü* (M. Küçük, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göle, N. (2014). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar* (2. basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hacıoğlu, S. (2016). *Sekülerleşme Sürecinin Muhafazakâr Kadın Algısı Üzerindeki Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Kurt, A. (2017). *Din Sosyolojisi* (15. bs). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akinhay & D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marty, M. E. (2015). Dinî-Seküler Dünyamız (M. A. Kirman, Çev.). *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(10), 131-138.
- Marx, K., & Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto* (T. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuzhan, Z. B. (2019). *Tüketim Toplumu: Kimlik ve Din* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Okutan, B. B. (2012). *Türkiye’de Popüler Kültür Ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)*. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ostwalt, C. (2014). Seküler Çan Kuleleri. İçinde A. Köse (Ed.), *21. Yüzyılda Dinin Geleceği: Kutsalın Dönüşü*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özay, M. (2020). Din Sekülerleşme ve Laiklik. İçinde K. Canatan & M. Tekin (Ed.), *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Sungur, E. (2016). *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri* (Doktora Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Şahin, İ. (2019). Sosyolojik Bir Bilginin Soykütüğü: Sekülerleşme Teorileri. İçinde M. A. Kirman & V. Ertit (Ed.), *Sekülerleşme Tartışmaları*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Weber, M. (2005). *Sosyoloji Yazıları* (H. H. Gerth & C. W. Mills, Ed.; T. Parla, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wilson, B. (2015). Sekülerleşme. İçinde M. A. Kirman & İ. Çapcıoğlu (Ed.), & A. Bayer (Çev.), *Sekülerleşme Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar*. Ankara: Otto Yayınları.